

АГЕНТУРНА СПРАВА «ДУХОВНІ»: НКВС ПРОТИ УАПЦ

У статті висвітлюються методи боротьби радянських органів державної безпеки проти духовенства та віруючих Української автокефальної православної церкви на прикладі агентурної справи «Духовні», заведеної у другій половині 1930-х років для збору відомостей про діяльність ієрархів та симпатиків УАПЦ у різних районах Київської області. Пошук і фіксація фактичних даних про приватне та публічне життя священнослужителів української православної церковної організації реалізовувались влітку 1937 року у кримінальну справу на членів міфичної «української фашистської організації церковників-автокефалістів».

Ключові слова: Українська автокефальна православна церква, Великий терор, радянські органи державної безпеки.

Переслідуванню та ліквідації Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) в 1920–1930-х роках присвячено низку публікацій. Про обставини діяльності УАПЦ до остаточного її розгрому у 1937–1938 років йдеться у працях Л. Бабенко, А. Зінченка, О. Ігнатуші, А. Киридон, В. Пащенко, І. Преловської, О. Тригуба, Ю. Шаповала¹. Уточнення інформації щодо життєписів

¹ Бабенко Л. Л. Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-их рр.): монографія. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. – 549 с.; Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К.: Видавництво «Дніпро», 1997. – 424 с.; Ігнатуша О. ВПЦР як центральна ланка УАПЦ: досвід нетривалої еволюції (1921–1927 рр.) // Філософські обрії. – 2010. – № 23. – С. 229–244; Киридон А. Агонія сподівань: взаємини Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) і радянської влади в середині 1920-х років // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 240/241: Філософія. – С. 154–162; Пащенко В. О. Держава і право-

священнослужителів та віруючих, репресованих сталінським режимом ставить за мету дослідник С. Білокінь². Утім, незважаючи на доволі значний обсяг наукової літератури залишаються чимало лакун щодо ролі радянських органів державної безпеки у розгромі адміністративних структур УАПЦ в 1920–1930-ті роки. Мета статті – розкриття методів й технології боротьби радянських спецслужб з УАПЦ у добу Великого терору на прикладі реалізації агентурної справи «Духовні».

З насадженням комуністичного режиму на українських землях більшовики розгорнули наступ на релігію, курс на повну ліквідацію організованого релігійного життя. Наприкінці 1917 р. – початку 1918 року радянським урядом було підготовлено низку правових актів, спрямованих на скасування законних прав та привілеїв релігійних громад. Так, декрет «Про землю», ухвалений восени 1917 р., проголошував ліквідацію права власності на землю релігійних громад та передачу всіх церковних і монастирських земель державі. 23 січня 1918 р. набув чинності декрет «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви», який позбавляв релігійні організації прав юридичної особи та прав власності. Під гаслом боротьби з «релігійними забобонами» почалося закриття монастирів та парафіяльних храмів. За допомогою антирелігійної пропаганди (кампанія з розкриття святих мощей (1918), кампанія з вилучення церковних цінностей (1921–1922) та ін.), утвердження «атеїстичного світогляду», комуністичний режим прагнув усунути релігійні інституції від впливу на суспільне життя. Ще більшу тривогу з боку більшовицького уряду викликали церковне відродження України. У 1917 р. в Україні набрав силу рух за автономізацію церковного життя, а

слав'я в Україні: 20–30-ті роки ХХ ст. – К., 1993. – 188 с.; Преловська І. Переслідування та ліквідація УАПЦ (УПЦ) (1921–1938 рр.): огляд архівно-кримінальних справ ГДА СБ України та ЦДАГО України // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2009. – № 1 (32). – С. 26–48; Тригуб О. УАПЦ на Єлисаветградщині: від світанку до згасання // Єміднак. – 2017. – № 4(2). – С. 52–60; Шаповал Ю. Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку із справою «Спілки визволення України» // Людина і світ. – 1996. – № 11/12. – С. 13–17.

² Білокінь С. Винищення українського духівництва у 1930-х роках // II Міжнародний конгрес україністів, Львів, 22–28 серп. 1993 р.: Доп. і повідом. Історія / Міжнар. асоц. україністів АН України; Упоряд.: Я. Ісаєвич, Я. Грицак. – Л., 1994. – Ч. 2. – С. 81–85.

згодом за автокефалію. У листопаді 1917 р. було створено Всеукраїнську православну церковну раду, яка взяла активну участь у відродженні Української православної церкви.

Організаційне оформлення Української автокефальної православної церкви відбулось у жовтні 1921 р. на її першому Всеукраїнському соборі в Софії Київській. Її предстоятелем став митрополит Василь Липківський. Рішення Першого Всеукраїнського Церковного Собору на якому було проголошено основні засади УАПЦ – автокефалію, соборноправність (участь усіх віруючих у вирішенні справ Церкви через своїх представників на парафіяльних, єпархіальних і Всеукраїнському соборах) українізацію – викликало негативну реакцію і протидію з боку Російської православної церкви. Натомість більшовицький уряд продемонстрував толерантність щодо УАПЦ, сподіваючись використати її для послаблення позицій РПЦ – більш грізного на той час суперника правлячого режиму на релігійному фронті. Скориставшись поблажливим ставленням з боку комуністичного режиму, УАПЦ швидко розрослася. На 1921 р. УАПЦ налічувала понад 200 парафій. Богослужіння в УАПЦ велось переважно українською мовою, а її священнослужителі докладали чимало зусиль для відродження духовних традицій українського народу.

Занепокоєна потужним розмахом діяльності УАПЦ, яка займала поважне місце в Україні з-поміж інших конфесій, радянська влада посилила боротьбу проти неї, вдаючись до правових та адміністративних обмежень, розколів, провокацій, шантажу і репресій. *Нагінки* на УАПЦ з боку більшовицької влади посилювалися у середині 1920-х років. У засобах масової інформації УАПЦ все частіше стали називати контрреволюційною, петлюрівською, куркульською, осердям національно-опозиційних сил в радянській Україні. Митрополиту Василю Липківському та єпископам УАПЦ радянські органи державної безпеки заборонили полишати місця їхнього проживання та проповідувати в українських містах та селах. У 1926 р. за ґратами опинився архієпископ Харківський Олександр Яреценко. Під тиском радянських спецслужб у жовтні 1928 р. учасники Другого Всеукраїнського собору УАПЦ змушені були обрати нового керманіча. Новим митрополитом УАПЦ став Михайло Борецький. Улітку 1929 р. репресії проти духовенства та віруючих УАПЦ різко активізувалися. Радянські спецслужби планували заґратованих священнослужителів зробити фігурантами міфічної контрреволю-

ційної організації «Спілки визволення України», яка нібито готувала повстання для повалення радянської влади. Слідчі ДПУ намагались довести, що УАПЦ знаходилась під безпосереднім контролем СБУ, а її діячі брали участь у підготовці повстання для повалення радянської влади. На вимогу радянських органів державної безпеки наприкінці січня 1930 р. відбувся Надзвичайний Собор у Києві, який оголосив про саморозпуск УАПЦ. Завершальний етап боротьби сталінського тоталітарного режиму з УАПЦ припав на добу Великого терору.

Посилення релігійної активності населення Української РСР у ході та після всесоюзного перепису на початку 1937 р. стало поштовхом до чергового витка переслідувань представників найпоширеніших релігійних конфесій УРСР, в тому числі до розгортання широкомасштабних акцій проти Української автокефальної православної церкви. 27 березня 1937 року з'явився циркуляр № 23 Наркомату внутрішніх справ СРСР про посилення агентурної та оперативної роботи серед «церковного активу та сектантства»³. У документі наголошувалося, що «церковники та сектанти» активізували свою діяльність у зв'язку з прийняттям нової Конституції СРСР та підготовкою до виборів до місцевих рад, «ставлячи своїм завданням проникнення до низових радянських органів» (згідно ст. 135 Конституції СРСР від 5 грудня 1936 р. священнослужителі та активісти церковних громад отримали право обирати та бути обраними до радянських органів влади). Первинним підрозділам Управління держбезпеки НКВС рекомендувалося розробити комплекс заходів, спрямованих на виявлення та нейтралізацію нелегальної діяльності «церковників та сектантів». У середині квітня 1937 року Київськом обласним управлінням НКВС було підготовлено доповідну записку на адресу наркома внутрішніх справ УРСР В. Балицького про агентурно-оперативну діяльність церковного підрозділу (6 відділок секретно-політичного відділу КОУ НКВС УРСР). У звіті підкреслювалося, що священники та віруючі різних конфесій сприйняли «сталінську конституцію як закон, що започатковує «нову еру відродження православної віри», а також повідомлялося про заведення 22 агентурних розробок за категорією «церков-

³ Хаустов В. Н., Самуэльсон Л. Сталин, НКВД и репрессии. 1936–1938 гг. – Москва, 2009. – С. 68.

но-сектантська контрреволюція»⁴. Ймовірно наприкінці 1936 р. – першому кварталі 1937 р. 6 відділком секретно-політичного відділу Київського обласного управління НКВС УРСР було заведено агентурну розробку під кодовою назвою «Духовні», фігурантами якої були ієрархи УАПЦ – архієпископи Володимир Самборський, Костянтин Малюшкевич, Юхим Калішевський, Микола Карабіневич, Юрій Міхновський. 8 червня 1937 року до столичного підрозділу НКВС УРСР надійшла чергова директива з Москви «розпочати рішучі заходи щодо ліквідації церковників та прихильників сект»⁵.

Таємне розпорядження НКВС СРСР послужило стартом масових арештів у церковному середовищі в рамках агентурної справи «Духовні». Спершу (13 червня 1937 року) чекісти заарештували архієпископа УАПЦ Володимира Самборського, який мешкав у м. Біла Церква. Його було доправлено до Києва у розпорядження секретно-політичного відділу центрального апарату НКВС УРСР. Після 10-денного перебування за ґратами в Лук'янівській тюрмі церковний діяч «зізнався», що в квітні 1936 року за наполяганням архієпископа Юрія Міхновського увійшов до керівного складу української фашистської організації церковників, яка ставила за мету повалення радянської влади в Україні та встановлення фашистської диктатури під контролем нацистської Німеччини. У ході допиту, який відбувся 23 червня 1937 року, ув'язнений священник «повідав» слідству про кількісний та персональний склад підпільного контрреволюційного осередку (усього 26 осіб), очолюваного митрополитом УАПЦ Василем Липківським. На вимогу слідчого, начальника 8 відділку 4 відділу УДБ НКВС УРСР, старшого лейтенанта держбезпеки Д. Лифаря, В. Самборський «розповів» про практичну діяльність антирадянської організації («відновлення старих зв'язків з українськими автокефальними діячами, ... організація руху віруючих мас за відродження української церкви») та нібито існуючу мережу підпільного угруповання в межах Київської, Дніпропетровської

⁴ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 11–17.

⁵ Юнге М., Бордюгов Г., Биннер Р. Вертикаль большого террора. История операции по приказу НКВД №00447. – Москва: Новый хронограф; АИРО-XXI, 2008. – С. 30.

та Чернігівської областей: «Міхновським були організовані фашистські групи в наступних пунктах м. Києва: центральна частина м. Києва – ЖУК Данило Захарович та ЛЕВЧУК Павло Іванович; Солом'янка – фашистську групу очолював та здійснював організаційну роботу КОСТЕЛЬНИК Іван Акимович...; Сталінка – фашистську групу очолював ХОМИЧ Василь; Жовтневий район (кол. Шулявка) фашистську групу очолював ШПАЧЕНКО Федот Іванович; Петровський район – кол. Поділ – фашистську групу очолював ГРИМАЛЬСЬКИЙ...; Куренівка – ... ДЗЮБЕНКО Іван Іванович; ... Біла Церква – фашистська група в складі 5 осіб ДОЙНАЦЬКОГО, ЛИННИКА, ЛЯШЕНКО, ЦВЯХ та КАЛИТЕНКО була організовано мною...; Коростишів – фашистську групу очолював КОРДОН Іван...; Конотоп – філію нашої організації очолював ГОЛОВКО Андрій...; Узин – фашистську організацію очолював ГОРЕВИЙ Степан...; Дніпропетровськ – філію нашої організації очолював ЯНКОВСЬКИЙ Анатолій»⁶.

За допомогою специфічних засобів впливу чекісти примусили В. Самборського до самообмовлення та схилили підписати сфальсифіковані матеріали слідства про існування «антирадянського осередку» з числа священнослужителів та віруючих УАПЦ на теренах Київщини. За версією, придуманою чекістами, архієпископ очолював Білоцерківську контрреволюційну фашистську організацію церковників. У зв'язку з цим наприкінці червня-липні 1937 року у місті Біла Церква та Білоцерківському районі Київської області відбулися арешти священнослужителів та церковного активу УАПЦ, підозрюваних у причетності до контрреволюційної групи. 24 червня 1937 року чекісти затримали поштаря з Білої Церкви (колишнього секретаря митрополита УПЦ Івана Павловського) Дмитра Оробинського (у пошуках роботи переїздить з Києва до Білої Церкви, поселившись у квартирі В. Самборського). Наступного дня було ув'язнено архієпископа УАПЦ Юхима Калішевського, який працював бухгалтером Білоцерківської водолікарні. У ході допитів Ю. Калішевського, слідчий, сержант держбезпеки Кузьма Лупенко домагався свідчень від священнослужителя про контакти «фашистської організації церковників» з офіційним представником УАПЦ у Західній Євро-

⁶ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 35–36.

пі Євгеном Бачинським, керівником української єпархії в Америці та Канаді Іваном Теодоровичем⁷.

Виконуючи постанову Білоцерківського райвідділу НКВС від 2 липня 1937 року співробітниками держбезпеки була заарештована дружина архієпископа УАПЦ В. Самборського – Віра Федорівна (5 липня 1937 р. утримання в Білоцерківській тюрмі було замінено на підписку про невиїзд з міста). 3 липня 1937 року за ґратами опинився колишній священник УАПЦ, статист «Райзаготхудоба» у м. Біла Церква Данило Осташевський, який за оперативними даними Київського обласного управління НКВС регулярно відвідував помешкання архієпископа В. Самборського у м. Біла Церква по вул. Шамраївській, 25⁸. За організацію кампанії збору підписів віруючих з вимогою до радянських органів влади дозволити функціонування православних церков на Київщині 4 липня 1937 року в Білоцерківській тюрмі опинився священник Павло Кіндратович Цвях. У зв'язку з підозрою в антирадянській діяльності 11 липня 1937 року у м. Києві співробітники НКВС провели обшук на квартирі по вул. Лютеранській, 15 та здійснили арешт власника помешкання архієпископа УАПЦ Юрія Міхновського (проходив в одній кримінальній справі з архієпископом В. Самборським). Під натиском слідчого, оперуповноваженого 4 відділу УДБ НКВС УРСР лейтенанта держбезпеки Зуся Гольдфарба Юрій Міхновський змушений був себе обмовити: «Організацію було створено мною у другій половині 1936 р. за вказівками та під керівництвом колишнього митрополита української автокефальної церкви Василя Липківського»⁹.

Від заґратованого в середині липня 1937 року архієпископа УАПЦ Миколи Карабіневича чекісти вимагали назвати учасників осередку «контрреволюційної фашистської організації» у м. Умані та окреслити вектори його діяльності. На одному з допитів за наполяганням слідчого, помічника оперуповноваженого 4 відділу УДБ Київського обласного управління НКВС Кузьми Лупенка ув'язнений священник визнав ідейний зв'язок «Київсь-

⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 263. – Спр. 36590. – Т. 1. – Арк. 23–24.

⁸ Там само. – Ф. 263. – Спр. 36590. – Т. 1. – Арк. 9зв.

⁹ Документи з архівної кримінальної справи на митрополита УАПЦ Василя Липківського. 1937–1989 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2006. – № 1/2 (26/27). – С. 198.

кого центру контрреволюційної фашистської організації церковників» з міфічним антирадянським угрупованням «Спілка визволення України»: «Я, будучи єпископом української церкви з 1928 р., знав, що українська церква, будучи такою за формою, фактично була філією контрреволюційної української націоналістичної організації, так званого «Союзу визволення України «СВУ». Ідеологом фактично та керівником української автокефальної православної церкви, що здійснював свій вплив і керівництво через митрополита «УАПЦ» ЛИПКІВСЬКОГО, був професор ЧЕХІВСЬКИЙ Володимир Мойсейович, репресований органами Радянської влади, як один із керівників української націоналістичної організації «СВУ»¹⁰.

19 липня 1937 року у столиці УРСР було затримано чергового фігуранта агентурної справи «Духовні», бухгалтера Дніпровського річного флоту, колишнього архієпископа УПЦ Костянтина Малюшкевича, який після 2 місяців перебування у слідчому ізоляторі «розповів» радянським спецслужбам про приховані форми антирадянської пропаганди прихильників української автокефалії: «агітація проти Радянської влади учасників організації на периферії повинна була проводитися шляхом введення у церковно-богослужбний текст нецерковних націоналістичних пісень (Шараївського)¹¹, пісень-молитов за Україну та інших антирадянського змісту»¹².

На підставі оперативних даних та показів заарештованих архієпископів В. Самборського та М. Карабіневича нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський у поштотелеграмі від 5 серпня 1937 р. наказав начальнику Київського обласного управління НКВС М. Шарову негайно заарештувати священників УАПЦ з м. Тальне (нині у складі Черкаської області) Пилипа Валантира та Івана Безпалька, благочинного з м. Узин Білоцерківського району Степана Горевого, бригадира грузчиків Київського Дніпровського річкового порту Василя Петрика, котельника Івана Линника та робітника швейної артілі Йосипа Хайрацького з

¹⁰ Документи з архівної кримінальної справи на митрополита УАПЦ Василя Липківського. 1937–1989 рр. – С. 220.

¹¹ Йдеться про архієпископа УАПЦ, члена Української Центральної Ради Нестора Шараївського.

¹² Документи з архівної кримінальної справи на митрополита УАПЦ Василя Липківського. 1937–1989 рр. – С. 215.

м. Біла Церква, інших осіб, які підозрювалися у причетності до «української фашистської організації церковників»¹³.

Наприкінці серпня 1937 року співробітники церковного відділку Київського обласного управління НКВС вирішили об'єднати матеріали на 16 заарештованих упродовж квітня-серпня 1937 р. священнослужителів та віруючих УАПЦ (Леонтія Мачуговського (сторожа в артілі у м. Радомишль), Степана Горєвого, Юхима Калішевського, Костянтина Малюшкевича, Дмитра Оробинського, Саву Бєдношея (настоятеля церкви Святої Покрови в селі Мар'янівка Гребінківського району Київської області), Пилипа Валантира, Івана Безпалька, Василя Петрика, Івана Павлюка-Кордона (священника з м. Коростишева), Павла Цвяхя, Прохора Калитенка (настоятеля церкви святої Великомучениці Катерини в селі Ксаверівка Гребінківського району Київської області, проживав у м. Біла Церква), Данила Осташевського, киянина Пилипа Фурманюка, бухгалтера артілі у м. Звенигородка Аполлінарія Нетупського, завгоспа «Київпорт» Філімона Калініченка) в одну кримінальну справу «контрреволюційної церковно-націоналістичної фашистської організації». 15 вересня 1937 р. трійка при Київському обласному управлінні НКВС УРСР 13 з 16 осіб цієї колективної справи (С. Бєдношея, І. Безпалька, П. Валантира, С. Горєвого, П. Калитенка, Ю. Калішевського, К. Малюшкевича, Л. Мачуговського, Д. Оробинського, Д. Осташевського, І. Павлюка-Кордона, В. Петрика, П. Цвяха) засудила до вищої міри покарання. Постановою того ж самого позасудового органу Ф. Фурманюка, А. Нетупського, Ф. Калініченка було покарано у вигляді 10 років перебування у виправно-трудовах таборих (усі троє, відбуваючи покарання в ГУЛАГу померли)¹⁴.

У другій половині вересня 1937 року продовжилися арешти фігурантів агентурної справи «Духовні». 17 вересня 1937 р. Дніпропетровським міським відділом НКВС було затримано Анатолія Феліксевича Янковського. Підставою до арешту прибулого з Білої Церкви священника УАПЦ послужили покази архієпископа В. Самборського про його причетність до «контрреволюційної української націоналістичної організації церковників». У звіті заступника начальника УНКВС по Дніпропетровській області,

¹³ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 57–59.

¹⁴ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Спр. 53679. – Т. 2. – Арк. 204.

капітана держбезпеки Миколи Извекова про результати оперативної роботи по церковно-сектантській контрреволюції за друге півріччя 1937 року наголошувалося: «наміри Янковського по організації повстанських груп на Дніпропетровщині не були виконані у зв'язку з тим, що невдовзі, по приїзду в Дніпропетровськ він був заарештований»¹⁵. 25 вересня 1937 року у м. Біла Церква «за впровадження серед населення релігійних забобон з метою відродження УАПЦ» вдруге піддано арешту Віру Самборську¹⁶. За клопотанням 4-го відділу УДБ Київського облуправління НКВС УРСР 27 вересня 1937 року затримано 50-річного жителя Труханового острова Купріяна Коробенка. На 27 жовтня 1937 року у справі «Духовні» було заарештовано 30 осіб, з них 17 (В. Самборський, Ю. Міхновський, П. Цинкаловський, І. Іващенко, О. Желишкевич, С. Лучко та ін.) рішенням трійки при Київському обласному управлінні НКВС були розстріляні, 8 (П. Левчук, І. Дзюбенко, В. Самборська та ін.) – засуджені до 10 років виправно-трудова таборів, а з іншими 5 фігурантами тривали слідчі дії¹⁷.

Наприкінці жовтня 1937 року не вдалося уникнути арешту першому митрополиту УАПЦ Василю Липківському, який проходив за показами священнослужителів Ю. Калішевського, К. Маюшкевича, Ю. Міхновського, В. Самборського, А. Янковського як основний натхненник «контрреволюційної української націоналістичної організації церковників». У ході слідства В. Липківський винним себе не визнав і покази ув'язнених ієрархів УАПЦ про причетність до антирадянського угруповання не підтвердив. Митрополит УАПЦ стверджував, що він є лише організатором збору підписів за відновлення українських православних церков і підтримував зв'язок з українськими єпископами, що перебувають в еміграції. За вироком трійки при Київському обласному управлінні НКВС від 20 листопада 1937 р. митрополита Василя Липківського розстріляно.

Нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський у доповідній записці від 27 листопада 1937 року на адресу генерального комісара держбезпеки М. Єжова докладно розповів про розгром «укра-

¹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 160.

¹⁶ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Спр. 36590. – Т. 1. – Арк. 5.

¹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 72.

їнської фашистської організації церковників-автокефалістів» та арешт 45 осіб з числа духовенства та мирян УАПЦ. У секретному документі І. Леплевський наголошував, що «з ліквідацією цієї справи остаточно розгромлено єпископат і весь керівний склад УПЦ»¹⁸.

Як свідчать архівні документи репресивні заходи у межах оперативно-розшукової справи «Духовні» мали своє продовження наприкінці 1937 р. і в наступному 1938 році. Так, першій декаді грудня 1937 року були піддані арешту церковний активіст Костянтин Бутвиненко, завідувач плановим відділом «Райсанконтори» Ленінського району м. Києва (у минулому єпископ Київський та Межигірський) Григорій Стороженко, касир-обліковець київської артілі «Реммебель» Анатолій Нестеренко (священик УАПЦ з 1922 р., рукоположений єпископом УАПЦ Г. Стороженком), бухгалтер у київському «облтранстресті» Аверкій Коляда (у минулому священик УАПЦ). Наприкінці лютого 1938 р. запроторено до в'язниці бухгалтера київської артілі «Взутпобутремонт» Харитона Гов'ядовського (митрофорний протоіерей УАПЦ), а в квітні 1938 р. відбувся арешт колишнього голови Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) в 1919–1924 рр. Михайла Мороза. Опираючись на покази членів «української фашистської організації церковників-автокефалістів» А. Коляди та М. Мороза, у червні 1938 р. чекісти висунули звинувачення в «організації автокефального руху» на теренах Української РСР сторожу Київської артілі інвалідів (у минулому єпископа Волинського УАПЦ) Марку Грушевському¹⁹.

Агентурно-оперативні заходи щодо виявлення та ліквідації «угруповань автокефалістів» в межах Київської області тривали до осені 1938 року, допоки з Кремля не надійшла вказівка про згортання масових політичних репресій в Україні Рад. За «розгром церковного та сектантського підпілля», у тому числі успішну реалізацію агентурної справи «Духовні», начальник слідчої групи 6 відділку секретно-політичного відділу Київського обласного управління НКВС молодший лейтенант Євген Лосєв (особисто допитував митрополита В. Липківського та інших священнослужителів УАПЦ) у 1938 р. був нагороджений найвищою

¹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 104–107.

¹⁹ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Спр. 60513. – Арк. 23–24.

відомчою нагородою «Почетный работник ВЧК-ГПУ» та представлений до присвоєння чергового спецзвання «лейтенант державної безпеки»²⁰.

УАПЦ як національно-релігійна інституція була не потрібна атеїстичному тоталітарному режиму так як ця конфесія були втіленням віруючих українців прагнення до духовної незалежності від Москви. У добу Великого терору за допомогою агентурно-оперативних заходів, що здійснювалися радянськими органами держбезпеки, обезголовити верхівку та остаточно ліквідувати уцілілі осередки УАПЦ на Київщині.

Oleh BAZHAN

«DUKHOVNI» AGENCY CASE: NKVD AGAINST THE UKRAINIAN AUTOCEPHALOUS ORTHODOX CHURCH

The article highlights the methods of struggle of the Soviet state security bodies against the clergy and believers of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. The authors analyze an intelligence agency case called «Dukhovni» (ecclesiastical, spiritual) as an example of this struggle. The case was started in the second half of the 1930-es to gather information about the activities of the hierarchs and sympathizers of the UAOC in various districts of the Kyiv region. The Soviet state security bodies carried out the search and recording of factual data about the private and public life of clergymen of the Ukrainian Orthodox Church Organization in the summer of 1937. Afterward, they arranged the findings into criminal proceedings against members of the mythical «Ukrainian Fascist Organization of Autocephalic Churchmen».

Keywords: *Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Great Terror, Soviet state security agencies.*

²⁰ ГДА СБУ (м. Рівне). – Ф. 12. – Спр. 1655. – Арк. 17.